

EŞ'ARİLER İLE MÂTÜRİDİLER ARASINDAKİ GÖRÜŞ AYRILIKLARI

Prof. Dr. Emrullah YÜKSEL
10. sayıdan devam

6. Tekvîn: Lügatte, kılmak, yaratmak, varetmek, yeniden meydana getirmek, benzeri görülmemiş bir şeyi vücûda getirmek anlamına gelir. Ve yok olan şeyi, yoktan varlığa getirmek anlamında tefsir edilmektedir. Mâtüridiyye'ye göre tekvîn sıfatı, Cenâb-ı Hakk'ın zâtı ile kâim kadîm bir sıfattır. Halk, ibdâ; ihyâ; imâte, ten'îm, ta'zîb, ve terzîk gibi bütün fiilî sıfatların mebdet ve menşet olan ezeli bir sıfattır. Tekvîn sıfatı, mümkin olan şeylerin var olmaları vaktinde, ilim ve irâdeye uygun bir şekilde ihdâs ve icâd ile tesir eder. Tıpkı ilimsiz âlimin muhâl (imkânsız) olması gibi, icmâ suretiyle âlemi meydana getiren (mükevvin) Allah olduğuna göre, O'nu tekvîn sıfatsız kabul etmek de muhaldır. Tekvîn sıfatı ezeldir. Çünkü sonradan olanların Allah'ın zâtı ile kâim olması imkânsız (mümteni')dir. Tekvîn sıfatının müteallaklarına tealluku hâdis olduğundan, böyle var olan mükevvenlerin (meydana gelenlerin) kîdemi düşünülemez. Nitekim ilim ve kudret sıfatlarının teallukları hadis olduğu için, malûmlarının ve makduratının kadîm olması lâzım gelmediği gibi tekvîn'in kadîm olmasından mükevven (âlem)in kadîm olması gerekmez. Tekvîn, mükevven'den başkadır. Aynı olsa, mükevvenâtın mükevvinsiz olarak kendi kendilerine yaratılmış olmaları gerekirdi. Bu ise muhaldır.

Eş'arîlere göre, tekvîn Allah'ın ezeli bir sıfatı değildir. Bilâkis o, failin esere nisbetinden akılda meydana gelen itibârî bir husustur. Eş'arîlere göre, tekvîn, mükevvenin aynıdır. Çünkü dövülen olmadan dövmenin meydana gelmesi düşünülemyeceği gibi, mükevvensiz tekvîn de tasavvur olunamaz. Binaenaleyh "tekvîn" kadîm olsa, mükevvenâtın da kîdemi lâzım gelir ki, bu muhaldır.

Tekvin'in hâdis olduğunu kabul eden eşarilere göre, kudret sıfatının iki tealluku vardır: Biri ezeli tealluktur ki mümkünlerin failden meydana gelmesinin sıbhatı, o ezeli tealluk ileddir. İşte bu husus itibârî bir şeydir, hakîki sıfat değıldir, kudret sıfatına raci'dir. Eşarilerce fiil sıfatları hâdisitirler.

İmam Azam Ebû Hanife, "el-Fıkhü'l-Ekber"inde Allah'ın isimlerinin de, zâtî ve fiilî sıfatlarının da ezeli olduğunu, hiç birinin sonradan olmadığını ifade etmiştir. Allah Teâlâ'nın ezelde yaratıcı (Hâlık) olduğunu söylemiştir.

Selef'in ve İmam Azam Ebû Hanife'nin görüşlerine ait bilgisinin üstün derecede olduğunda şüphe bulunmayan Ebû Cağfer et-Tahâvî (V.321/933), Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat akidesini, hanevî mezhebine göre açıklamak üzere telif ettiği Akâid Kitabı'nda şöyle der: "Allah Teâlâ, Yüce Zâtı sıfatlarıyla beraber nasıl ezeli ise aynı şekilde o sıfatlar üzere datma ebedidir. Yaratıcı (Hâlık) ismi, yaratıkları yaratınca kazanılmış değıldir. Bâri ismi, mahlûkât (berîyye)ı var edince hasıl olmamıştır. Daha kul (merbûb) yok iken kendinde Rubûbiyyet var idî. Mahlûk yok iken Zât'ında yaratıcı (Hâlık) manası mevcuttu. Yüce Zât'ı ölüleri diriltten (muhyî) olduğu gibi ölüleri diriltmeden evvel de (muhyî) ism-i şerifine müstehak idî. Aynı şekilde mahlûkâtı vücuda getirmeden önce yaratıcı (Hâlık) ismine liyâkatı var idî. Bu böyledir. Çünkü O, her şeye gücü yetendir."

İmam Ebû Mansûr el- Matûridî'de "et-Tevîlât"ında Allah Teâlanın fiilî sıfatının ezeli olduğuna şöyle istidlâlde bulunmuştur. Hiç şüphesiz Cenab-ı Hak, ezeli kelâmında, "Yaratan, maddeyi var eden, varlıklara suret veren Allah O'dur..." (LIX/24) ayetinde olduğu gibi "Yaratan", "maddeyi vareden", "varlıklara suret veren" diye Kendisini methetmiştir. Eğer "yaratma", "suret verme" ezelde var olmasaydı, elbette kendinde olmayan sıfat ile Allah tarafından methedilme söz konusu olacaktı ki, bu muhaldir. Ve önceden

kendisinde olmayan kernâl sıfatıyla muttasıf olması gerekirdi ki bu da muhaldır.

Şu halde hanefî-mâtürîdîlere göre bütün fiilî sıfatların mebdel ve menşei olan "tekvin" sıfatı Allah'ın ezeli bir sıfatıdır¹¹³.

7- Allah'ın Kelâm-ı Nefsî'si İştirakçidir Mi?

Allah'ın kelâm-ı nefsi'si yani kelâm-ı zâtî'si harfler ve sesler cinsinden olmayan, Cenab-ı Hakk'ın zâtıyla kâim ezeli bir sıfattır. Bu Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın çoğunluğunun görüşüdür. Kelâm-ı zâtî'yi işitmek bil ittifak muhal (imkânsız) değildir. Bu konudaki ihtilâf, Hz. Musa'nun ezeli olan kelâm-ı nefsi'yi işitmiş olmasına mı, yoksa ona delâlet eden ses ve harfleri vasıtasız işitmiş bulunmasına mı dayanmaktadır? İşte yalnız bu hususta eş'arîler ile mâtürîdîler arasında görüş ayrılığı vardır.

Hanefî alimleri şu ayet-i kerimeyi görüşlerine delil getirmişlerdir: "Musâ ateşe doğru gitti ve ona varınca kendisine şöyle bir ses geldi: Ya Musâ!... (XX/11) Bu ayet itibarıyla Hanefî-Mâtürîdîler görüşlerini şöyle açıklamışlardır. İşitilen, sonradan var olan sestir. Çünkü Allah Teâlâ seslenmeyi (nidâyı), Hz. Musâ'nun ateşi görmesi üzerine tertiplenmiş (sıralamış)tır. Sonradan varolan üzerine tertiplenen de sonradan varolmuş olacağından, böyleyse sesleniş sonradan olmuş (muhtes)tur.

¹¹³Bu konuda istifade edilen kaynaklar: 'Alhyu'l-Karî, Şerhu'l-Fıkhî'l-Ekber. Misr, 1327h.; el. Mâtürîdî, Kitâbu't-Tevhîd; el-İsfahânî, Metâli'u'l-Enzâr 'Alâ Tavâli'l-Envâr; Şeyhzâde Abdurrahîm, Nazmu'l-Ferâid;Ebû'Uzbe, er-Ravzatu'l Behiyye; Ebu'l-Murîn en-Nesefî; Tebsîratu'l-Edille; Sadru's-Şerfa Ta'dillu'l-'Ulûm; İbnu'l-Hümâm, el-Musâyere; et-Taftâzânî, Şerhu'l-Makâsid; S. Ş. el-Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkif; el-İmâmu'l-Kâdî, 'All b. Muhammed b. Ebî'l-'İzzî'd-Dimeskî, Şerhu'l-'Akaidetü'l-Tahâviyye (V. 722h.), Tahkik edenler, Dr. Abdullah b. Abdî'l-Muhsin et-Turkî ve Şufayb el-Ernâvût, Beyrut, 1408.h./1987m.; İmam Ebû Yusr Muhammed Pezdevî, Ehl-i Sünnet Akaidi, Tercüme: Doç. Dr. Şerafeddin Gölcük, İstanbul, 1980; Nureddin es-Sâbüni, Mâtürîdîyye Akaidi, Tercüme Eden: Bekir Topaloğlu; el-Beyâzî, İşârâtu'l- Merâm min 'İbârâtu'l-Humâm; İzmirli İ. Hakkı, Yeni İlim-i Kelâm, II; Sırrı-ı Giridi, Nakdu'l-Kelâm f'Akaidi'l-İslâm; Emrullah Yüksel, Kelâm Dersleri (İlahiyat ve Nübüvvet); Dr. M. Saim Yeprem, Mâtürîdî'nin Akide Risâlesi ve Şerhi, İstanbul, 1989.

Eşari alimleri ise fikirlerini, şu ayet-i kerimeye dayandırmaktadırlar: " : Allah, Musâ'ya hitap ile konuştu." (IV/164). Eşariler, ayetin zahirinden Allah Teâlâ, Hz. Musâ'ya ezeli olan kelâm-ı nefsi'sini işittirmiştir, derler.

Eşarilere göre, Hz. Musâ, Allah'ın ezeli hakîki kelâm-ı nefsi'yi işittirmiştir. Bu görüşlerini şöyle açıklamaktadırlar: Allah'ın Zâtı, cisim ve araz olmadığı halde, Âhret'te görülmesi nasıl mümkünse, kelâm-ı nefsi'nin işitilmesi de mümkündür. Şu halde kelâm-ı nefsi, harf ve sesler cinsinden olmasa da, onun işitilmesi muhal değildir.

Kur'an-ı Kerim'deki:

Musâ ateşin yanına vardığı zaman mübarek yerdeki vadinin sağ tarafında bulunan ağaç yanından kendisine nida edildi: Musâ! Bütün âlemlerin Tanrısı olan Allah benim! (XXVIII/30) ayet-i kerime ile ilgili olarak Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin görüşü şöyledir: Bu dünyada işitme, ses ve harflerle ilgili olduğundan, Hz. Musâ, kelâm-ı nefsi'yi değil, ona delâlet eden ses ve harflerle ağaçta meydana gelen kelâm-ı lafzi'yi işittirmiştir. Allah'ın kelâm-ı nefsi'si harf ve ses cinsinden olmayan ezeli bir sıfat olduğundan Hz. Musa, bunu işitmemiştir. Üstâd Ebû İshâk el-İsferâni de Mâtürîdî'nin görüşündedir¹¹⁴.

8- İrâde Sıfatında Rıza ve Muhabbet Var mıdır?

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'e göre, meydana gelen her şey, ister hayır, ister şer olsun hepsi, Allah Teâlâ'nın irâdesi, kaza ve kaderyle olur. Selef ve halef, Peygamber Efendimiz'in Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz" ifadelerinde icmâ etmişlerdir.

Hanefî alimler, irâdenin "rıza" ve "muhabbet" gerektirmediği

¹¹⁴ İbnü'l-Hümâm, el-Musâyere; el-Fahrü'r-Râzi, et-Tefsi'rü'l-el Kebir, Mısır, 1938, XIV. s. 228; İmâmu'l-Haremeyn el-Cuveynî, K. el-İrşâd Ebu'l-Mu'in en-Nesefî, Tebsiretu'l-Edille; Şeyhzâde Abdurrahim, Nazmu'l-Ferâid; Ebû 'Uzbe, er-Ravzatu'l-Behiyye; et-Taftâzânî, Şerhu'l-Makâsîd; Şerhu'l-Akâid; Nureddin es-Sâbüni, Mâtürîdiyye Akâid, Tercüme eden: Bekir Topaloğlu; el-Beyâzî, İşârâtu'l-Merâm; Sırrı-i Giridi, Nakdu'l-Kelâm; Abdullatif Harpuî, Tenkihu'l-Kelâm; Manastırî İsmail Hakkı, Mevâidu'l-Enâm fi Berâhîn-i 'Akâidi'l-İslâm, Dersâ'adet, 1314h.;; Emrullah Yüksel Kelâm Dersleri (İlâhiyat ve Nübüvvet).

görüşündedirler. Görüşlerini şu ayetlerle ispata çalışırlar: "Allah kullarının küfrüne razı olmaz" (XXXIX/7); Allah fesâd çıkarmayı sevmez" (II/205). Bu ayet-i kerimelerden anlaşıldığına göre, küfür ve fesad, Allah'ın rıza ve muhabbetiyle değildir. Fakat hepsi irâdesiyledir.

İmâm Eşâri ve ona tâbi olanlar ise, "muhabbet", "Rıza" ve "irâde"nin aynı manada olduğunu söylerler. Hanefî-Mâturîdî âlimlerinin yukarıda ileri sürdükleri ayetleri, eş'arîler: "Allah mü'min kullarından küfre razı olmaz", "Fesadı mü'minler için razı olmaz" şeklinde anlamaktadırlar.

Mu'tezile, çirkin olanların Allah'ın irâdesiyle olmadığını, O'nun razı olmadığı şeyin muradı olmayacağını, muradının ancak razı olduğu şey olacağını ileri sürer. Zaten onlara göre, Allah ancak hayrı ister ve yaratır. Şer kulların fiilleridir. Allah, şerrin yaratıcısı değildir.

Kur'an-ı Kerim'deki şu ayetler, Allah'ın meşiyet ve iradesine delâlet eder: " ان الله يفعل ما يشاء : Şüphesiz ki Allah, dilediğini yapar." (XXII/18): " لعلنا نبريد : İsteddiğini yapan O'dur." (LXXXV/16).

Ehl-i Sünnet'e göre, Cenab-ı Hakk'ın iradesi iki nevidir:

a) irâde-i kevnîye ki ona meşiyet de denir. Her var olan, ister hayır, ister şer olsun hepsi Allah'ın meşiyeti (tekvini irâdesi)yle meydana gelmektedir. Bundan dolayı, müslümanlar, "Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz" ifadesinde icmâ' etmişlerdir. Buna şu ayetler delâlet etmektedir: " ... فمن يرد الله ان ... Hak Teâlâ her kimi doğru yola iletmek isterse onun gönlünü İslâmîyeti (kabul için) açar, her kimi sapıklıkta bırakmak dilerse, onun gönlünü darlaştırır, kasvetleştirir, sıkıştırır ve bu adam zorla göke çıkıyormuş gibi olur." (VI/125): " ولا ينفعكم نصحي ان اردت ان ... Hak Teâlâ sizin helâkinizi isterse, benim: size öğüt vermem, hayırhahlıkta bulunmam size hiç bir faide vermez..." (XI/34).

Tekvini irâde istenene tealluk edince, istenen mutlaka meydana gelir. Cenab-ı Hakk bütün varlıkların varlığını istemekle, varlıklar meydana gelir. Tekvini irade, hayra, şerre, taata, mastiyete tealluk eder.

b) Irâde-i dîniyye veya teşri'yyedir. Bu irâde-i dîniyye, rıza ve muhabbet demektir. Şu ayet-i kerimeler buna delâlet etmektedir. : " Allah size kolaylık diler, size güçlük dilemez." (II/185); "Hak Tealâ sizin tevbelerinizi: kabul etmeyi, ihtiraslarına kapılanlar ve uyanlar ise sizin büsbütün sapıp eğri büğrü gîtmenizi dilerler:" (IV/26).

İslâm kelâmcıları ve mezhepleri, Allah'ın mürîd olduğunda birleşmişler, fakat manasında ihtilâf etmişlerdir. Haneî-Matürîdî âlimlerinin ayetleri izâh tarzları, bize göre, daha esnek ve uygun gelmektedir¹¹⁵.

9- İLÂHİ FİLLER Herhangi Bir Sebep (İllet) ve Maksat (Ğaraz) İle Nedenlendirilebilir Mi?

İslâm âlimleri, eşyanın gerçek nedeni (illet)nin Allah olduğunda ittîfak ederler. Allah'ın zatına yönelik bir illiyet kabul etmemekle beraber, ilâhî fiillerin bir takım hikmet ve maslahatlarla nedenlendirilip nedenlendirilemeyeceği hususunda çeşitli görüşler vardır.

a- Eşarilerin çoğunluğuna göre, Allah'ın bütün fiilleri ve hükümleri, maksadlarla ve kulların menfaat (maslahat) leriyle nedenlendirilmez. Çünkü böyle bir durum eksiklik olacağından Tanrı'nın şanına aykırıdır. Zira bir fiilî bir maksad ve hikmete binaen

¹¹⁵ Bu konuda istifade edilen kaynaklar: İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî, el-İrşâd; S. el-Âmidî, Ebkaru'l-Eşkâr; İbnu'l-Humâm, el-Musâyere; Ebu'l Mu'în en-Nesefî, et-Temhîd; S. Ş. el-Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf; S. et-Taftâzânî, Şerhu'l-Makâsîd; el-Beyâdî, İşârâtü'l-Merâm; F. er-Râzî et-Tefsîru'l-Kebîr; İmâm Ebu Yusr Muhammed Pezdevî, Ehl-i Sünnet Akaidi, Terc.: Doç. Dr. Şerafeddin Gölcük; Şeyhzâde Abdurrahîm, Nazmu'l-Ferâid; Ebû'Uzbe, er-Ravdatu'l-Behîyye; İzmîrlî İsmail Hakkı, Yeni İlim-i Kelâm; Abdullatif Harputî, Tenkîhu'l-Kelâm; Sırrı-ı Giridi, Nakdu'l- Kelâm; Muhammed Ahmed el-'Adevî, Eş-Şerhu'l-Cedîd'li Cevhereti't-Tevhîd; Emrullah Yüksel, Kelâm Dersleri (İlahîyyat ve Nübüvvet).

işlemenin anlamı, o maksadla eksikliği tamamlamak demektir. Bu takdirde fâil, maksadla tamamlanmış olur. Başkası ile olgunlaşan, zatı bakımından eksiktir. Cenab-ı Hak bu gibi eksikliklerden münezzehtir.

Diğer taraftan varlık âleminde, salgın hastalıklar ve zararlı hayvanlar gibi varlığında hiçbir hikmet ve fayda düşünülmeyen yaratıklara rastlamaktayız. Eger ilâhî fiillerin hikmet ve maslahatı içermiş olması gerekseydi, onların var olmaması icâbederdi. Oysa dünyada o gibi zararlı ve fidesiz yaratıklar pek çoktur. Demek oluyor ki ilâhî irâde ve fiillerde hikmet bulunmamaktadır.

b- Matûrîdilere göre, ilâhî fiiller, gizli ve aşîkâr pek çok hikmet ve maslahatları hâzîdir. Fakat bu hikmet ve maslahatlar kullar içindir. Allah, insanlar hakkında hükümlerini birtakım sebeplere bağlayarak yaratır. Bu yüzden ilâhî fiiller ve hükümler, yaratıkların maslahat ve maksadlarıyla nedenlendirilir. Çünkü hikmet, fiilin maslahatsız olmasına aykırı düşmektedir. Zira fiilin maksadsız olması, onun manasız (abes)liğim gerektirir. Yalnız bu faide ve menfaat, Allah'ın zatına değil, kullarına aittir. Başkasına ait menfaatle, O'nun olgunluk elde etmesi söz konusu değildir. En uygunu, O'nun başkasının menfaatine fiili işlemedir. O'nun zatının kemâli en uygun olanı seçmesini gerektirmektedir. En uygunu olmakla beraber, kendi üzerine herhangi bir vaciplik ve zorunluluk söz konusu olmaksızın işlemedi anlamında bir gerekliliktir.

Böylece matûrîdiler Allah'ın hikmet sıfatının gereği, ihsan olarak ilâhî fiillerde kulların yararına maksad ve faideyi kabul ederken, O'nun fâil-i muhtâr oluşunu da zedelemeyen mu'tezilenin "en iyiyi yaratmak Allah üzerine vaciptir" görüşüne de kaymadan gayet makûlâne bir surette, bu konuda kendilerine has inceliklerini ortaya koymaktadırlar. Halbuki mu'tezililer, kullar için ilâhî fiillerde en iyiyi işlemenin Allah üzerine vacip olduğunu söylerken, Allah'a zorunluluk isnâd etmiş ve fâil-i muhtâr oluşunu zedelemiş

oluyorlardı. Eş'ariler de Allah'ın sadece fail-i muhtar oluşu üzerinde durduklarından, O'ndan manasız ve hikmetsiz fiillerin meydana gelebileceği anlamına varan mahzurlu bir düşünceyle karşı karşıya bulunmaktadır. Burada mâtürîdiler ile mu'tezilenin birleştiği nokta, ilâhî fiillerin kapsamındaki hikmetler ve maslahatlar kullara aittir. İlähî fiillerin ve ahkâmının birtakım hikmet ve maslahatlarla nedenlendirilmesi, Cenâb-ı Hakk'ın onlarla kemâle eren bir zat olması anlamını taşımaz. Çünkü Allah, her çeşit hikmet ve maslahattan müstağnidir.

Öte yandan mâtürîdiler, eş'arilerin âlemde zahiren faidesiz hatta zararlı zannettikleri şeylerin hiç de öyle olmadığını söylerler. Çünkü iyice incelendiği ve düşünüldüğü zaman, onların bir çok faydalar ihtiva ettiği ortaya çıkar. Hem insan aklı, bütün varlığın ve hadiselerin ihtiva ettiği ilâhî hikmetleri anlamaya ve kavramaya kâfil gelmemektedir. Bu konuda bilgimiz eksiktir. Bilgimiz, bu görünen âlem için bile yeterli değil iken, görülmeyen âlem hakkında bu, nasıl mümkün olsun? Faidesiz ve zararlı zannedilen bazı uzuvların ve varlıkların bugünkü ilmi araştırmalar neticesinde, birçok faydalarının bulunduğu ortaya konulmuştur. Salgın hastalıklar ve benzer durumlar da böyledir. Bunlar için de, hiç bir faide ve hikmet yoktur, diyemeyiz. Onlarda hikmet ve faidenin varlığını insan aklının kavramaması başka, onların mevcut olmaması başka şeydir. Aklın bir şeyin varlığını kavrayamamasından o şeyin yokluğu gerekmez.

İmâm el-Mâtürîdî, "Kitâbu't-Tevhîd" de, "Allah'ın Fiilleri Meselesi" adlı başlıkla, Allah'ı ve sıfatlarını hakkıyla bilen kimsenin, O'nun fiillerinin hikmetin dışına çıkmasının caiz olmadığını anlayacağını ifade eder. Çünkü Allah, bîzatihî hikmet sahibi, her şeyden müstağni ve herşeyi bilendir. Allah'ın çok cömert, kerim, ganî ve her şeyi bilen olduğu kabul edilince, O'nun her fiili hikmet ve adâlet veya fazl ve ihsân olarak işlediği meydana çıkar.

Şu halde Mâtürîdî'ye göre, Allah'ın kemâl sıfatlarının manasını iyi anlayan kimsenin tarafından Allah'ın fiillerinde mutlaka hikmetin bulunduğu kestirilir.

Diğer taraftan İmâm el-Mâtürîdî, insan aklının sınırlı oluşundan dolayı ilâhî hikmetin esasını kavrayamayacağını, bu yüzden insanın, kendine gizli olan hikmetleri anlamak için Allah'a niyazda bulunması gerektiğini söyler.

Burada şunu önemle belirtelim ki mâtürîdîler, Allah'ın hikmet sıfatı üzerinde çok hassasiyetle dururlar. Kanaatimizce, bu konuda bir fikir edinmek için aşağıda isimleri verilen Hanefî-Mâtürîdî kitaplarına bakılması yeterlidir.

Mâtürîdî âlimlerinden Harun b. Bahâuddin el-Mercânî (ölm. 1306/1889)'nin Allah'ın fiillerinin hikmet ve maslahattan uzak olmayacağına dair izahları meâlen şöyledir: "Varlıkta hikmetten ve maslahattan uzak bir şeyin olduğu tasavvur edilemez. Zira Allah, manasızlık ve bilgisizlikten uzaktır. O'nun hakim, kâmil kudret, tam ilim ve apaçık kerem sahibi olması, umûmun hayrına ve onun üstünde hayır ve güzellik düşünülmemeyen nizamın güzelliğine sahip olan şeyin meydana gelemesini gerektirir. Ancak bu, mu'tezilenin anladığı manada bir vücûp değildir. Bu, Allah'ın ulu sıfatlarla muttasıf olmasının ve güzel isimlerle isimlenmesinin gereğidir. Bütün kâinat, en mükemmel şekilde, O'nun ilmi, irâdesi, kudreti, yaratması ve icâdiyle, varlık mertebelerinin en sonuna kadar, bir kısmı diğer bir kısmına bağlı olarak meydana gelmektedir. Bu durum, O'nun dilediği gibi yapma (ihtiyar) sıfatına aykırı değil, bilâkis onu te'kid etmektedir.

Binaenaleyh bu konudaki görüşleri günümüzün gelişen modern ilim ve teknolojinin ortaya koyduğu hakikâtlere açısından değerlerdir. Bizim için, mâtürîdîlerin görüşlerinin gün geçtikçe haklılık kazandığına şüphe yoktur. Şöyle ki, vahşî ve zararlı zannedilen bir çok hayvanın, bugünkü modern tıbbî faydalarını hiç kimse inkâr

edemez. Bu gibi hayvanların ilaçların geliştirilmesi ve tedavilerdeki hizmeti günden güne sayılmayacak kadar çoğalmaktadır. Daha geçenlerde, 1986 yaz başı Televizyon programlarından biri olan ilim ve tekniğe ait belgesel bir filmde, yengecin kanından kanser gibi tehlikeli hastalıkların tedavisinde istifade edildiğini hayretle gördük. Şu halde, gelişen ilim ve teknik sayesinde yaratıklar âleminin hikmet ve sırlarının birçoğunun keşfedilmekte olduğu, gün geçtikçe müşahade edilmektedir. Elbette bunlardaki hikmet ve faide, ilmin onları keşfetmesinden önce de vardı. Öyleyse bir şeyin hikmetini bilmek başka şey, varlığı başka şeydir. Zira birçok şeyin varlığını bildiğimiz halde, henüz onlardaki hikmet ve faydayı bilmemekteyiz. Bu konudaki bilgimizin eksikliği, hiç bir zaman ondaki hikmet ve faydanın yokluğunu gerektirmez¹¹⁶.

116-Bu konuda istifade edilen kaynaklar: Ebû Mansûr el-Mâfûrîdî, Kitâbu't-Tevhîd; Ebû'l-Muîn en-Nesefî, Tebsîratu'l-Edille; el-Fahru'r-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, II, s. 154; el-Muhassal; S. el-Âmidî, Gâyetu'l-merâm; S. Şel-Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, II, s. 538 vd.; et-Taftâzânî, Şerhu'l-Makâsîd, II, s. 115; Sadru's-şerfa, Tadilü'l-'Ulûm, vrk. 197a; et-Tavdîh (et-Telvîh'in kenarında), İst., 1310h., s. 537; el-Mercânî, Hâşiy'e'ale'l-Celâl, II, s. 204; İbnu'l-Humâm, el-Musâyere; el-Gazzâlî, el-İktisâd fî'l-'İtikâd; Şeyhzâde Abdurrahîm, Nazmu'l-Ferâid; Şihâbeddîn Harun b. Bahâiddîn el-Mercânî, Şerhu'l-Akâid'l-Hanefiyye, Seyyid Bey, Usûl-ı Fıkûh Dersleri, s. 246; İzmîrî İ. Hakkı, Yeni İlm-i Kelâm, II, s. 127-128; Catherine Vincent, Kobay Fareler, İnsan ve Kâinat (Aylık Bilim ve Teknoloji Dergisi), İst., Şubat 1986, sayı: 6, s. 65 vd.; Emrullah Yüksel, İlahî Fıllerde Hikmet, Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fak. Dergisi, Erzurum, 1988, sayı: 8, s. 43-76.